

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»
ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН**

**Українська словесність у полікультурно-освітньому
просторі сьогодення**

**ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

23-24 вересня 2021 року

Одеса – 2021

Г69

Друк за ухвалою вченої ради ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
(протокол № 3 від 18 жовтня 2021 року)

Редакційна колегія:

Копусь О.А., перший проректор з навчальної та науково-педагогічної роботи

Кон О. О., декан історико-філологічного факультету;

Кучерява О. А., завідувач кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін;

Прокопенко Л. І., доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін;

Босак Н. Ф., доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін;

Горіна Ж. Д., доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін (*відповідальний редактор*)

Євтушина Т. О., доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін (*відповідальний секретар*)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Мельник С. М. – к.філол.н., доцент кафедри інформаційної діяльності та медіа-комунікацій Державного університету «Одеська політехніка»

Караман С. О. – д.пед.н., професор кафедри української мови Інституту філології Київського університету Бориса Грінченка

Г69 Українська словесність у полікультурно-освітньому просторі сьогодення [Електронний ресурс] : збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції /відп. ред. Ж.Д.Горіна]. Одеса: ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021. 184 с.

За зміст тез наукових доповідей, достовірність цитувань та оригінальність викладення матеріалу відповідальність несуть автори

© ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021
©кафедра української філології і методики навчання фахових дисциплін
©Автори статей, 2021

Зокрема, варто співвіднести деякі образи «*Червоного роману*» (блакить) не лише з «Блакитним романом» Гната Михайличенка, а й з іншими творами самого письменника (образ «голубої казки» у «*Автобіографії*»).

Література

1. Головка А. Автобіографія // Можу. Державне видавництво України. 356 с.
2. Головка А. Крученим шляхом. Видавництво «Шлях освіти». Харків, 1924. 32 с.
3. Головка А. Червоний роман // Можу. Державне видавництво України. 356 с.
4. Килимник О. Андрій Головка (життя і творчість). Державне вид-во художньої літератури. Київ, 1954. 188 с.
5. Орлик П. Андрій Головка. Нарис життя і творчості. Видавництво «Дніпро». Київ, 1986. 211 с.
6. Філатова О. Автор і текст у системі соцреалізму: монографія. Видавництво Ілїон. Миколаїв, 2017. 243 с.
7. Фролова К. У боротьбі за нову красу // Фролова К, Пасічник М. Андрій Головка. Вид-во художньої літератури «Дніпро». Київ, 1967. 256 с.

УДК: 82-311.6+801

Надія Павлюк

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ЦИТАТА ЯК ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ В ІСТОРИЧНІЙ ПРОЗІ Ю. МУШКЕТИКА

У статті досліджуються особливості інтертекстуальних відношень на рівні цитати в історичній прозі Ю. Мушкетика. У результаті аналізу творів письменника з'ясовано, що тематичними джерелами імпліцитної та експліцитної цитатності є фактичний матеріал, фольклор, художня література та Біблія. Міжтекстова взаємодія в романах та повістях автора орієнтована на зв'язок з національним та світовим культурно-історичним надбанням.

Ключові слова: інтертекстуальність, цитата, фольклор, Біблія.

The peculiarities of intertextual relations at the level of a quotation in the historical prose of Yu. Mushketyk are investigated in the article. An analysis of the writer's works reveals that the thematic sources of implicit and explicit citations are factual material, folklore, fiction and the Bible. The intertextual interaction in the author's novels and short stories is focused on the connection with the national and world cultural and historical heritage.

Key words: intertextuality, quotation, folklore, Bible.

Постановка проблеми. Історична проза Ю. Мушкетика заслуговує на особливу увагу, адже в ній митець розкрився як талановитий письменник, знавець історії нашої країни, самої атмосфери життя певного історичного періоду, дослідник внутрішнього світу персонажів творів. У романах та повістях («Семен Палій», «Гайдамаки», «Яса», «На брата брат», «Гетьманський скарб», «Прийдімо, вклонімося...», «Погоня», «Останній гетьман», «Ніч без світання») автор достовірно та повно відтворює історичну панораму, дотримується законів художнього перетворення дійсності, поглиблює сутність історичних подій, в епіцентрі яких – життєва драма людини та закономірності її буття.

Аналіз наукових досліджень. Дослідники історичної творчості письменника (В. Шевчук, Л. Ромашенко, Л. Ромас, О. Проценко, А. Шевченко та інші), аналізуючи оригінальність індивідуальної творчої манери Ю. Мушкетика, виділяють певну систему стильових домінант творів митця (психологізм, ліричність, філософічність тощо). Однак специфічною стильовою особливістю історичної прози письменника є також інтертекстуальність, зумовлена жанровими модифікаціями історичного роману та повісті ХХ- початку ХХІ ст.

Варто зауважити, що інтертекстуальність – явище багатогранне, в його основу покладена взаємодія великої кількості текстів на імпліцитному та експліцитному рівнях: «Кожний текст виступає як інтертекст; інші тексти існують у ньому на різних рівнях у більш чи менш пізнаваних формах... <...> ...бо завжди до тексту й навколо нього існує мова» [1, с. 415]. Згідно з класифікацією інтертекстуальних відношень Н. Фатєєвої розрізняють цитатність, паратекстуальність, метатекстуальність, гіпертекстуальність, архітекстуальність, інші моделі інтертекстуальності: інтертекст як троп чи стилістична фігура, інтермедіальні тропи та стилістичні фігури, звуко-складовий і морфемний типи інтертексту та запозичення прийому; поетична парадигма [15, с. 120-160].

Одним із найпоширеніших інтертекстуальних зв'язків в історичній романістиці Ю. Мушкетика є цитата – «дослівний уривок з іншого твору, вислів, що наводиться письмово чи усно для підтвердження або заперечення певної думки...» [3, с. 722].

Мета дослідження – проаналізувати інтертекстуальні відносини на рівні цитати на матеріалі історичної прози Ю. Мушкетика.

Виклад основного матеріалу. Цитата, на думку дослідниці Н. Фатєєвої, «...активно націлена на «опуклу радість впізнання», проте ця заданість може бути як експліцитною, так і імпліцитною» [15, с. 122], тобто цитати можуть супроводжуватися вказівкою на автора або бути без неї, коли чужий текст вливається в інший таким чином, що його важко розпізнати.

Найбільшу групу цитувань, спричинену жанровою специфікою романів та повістей Ю. Мушкетика, становлять прямі та опосередковані цитати з різноманітних історично-документальних та конкретно-історичних джерел, які виконують функцію своєрідних історичних коментарів та довідок, що підтверджують фактологічну правдоподібність відтвореного.

Духовна атмосфера відображуваної історичної епохи розкривається також через надбання усної народної творчості, адже саме фольклор є найбільш «...вираженим суб'єктивним фактором творчості...», який формує та впливає на «...сюжетно-композиційну структуру і проблемно-тематичну своєрідність» творів на історичну тему [2, с. 61]. На інтертекстуальному рівні суперечливим є питання міжтекстової взаємодії художнього тексту та тексту, першочергово збереженого в людській пам'яті. У зв'язку із засвоєнням фольклорного різноманіття дослідник С. Неклюдов зауважує: «Авантекстові компоненти фольклору належать традиції в цілому, а не даному конкретному тексту й навіть не самому твору...» [14, с. 2-3]. Проте, як стверджує літературознавець Т. Цив'ян, «...фольклорний авантекст як

попередня стадія тексту продуктивний і легко реалізується в текст/тексти ще й тому, що базується не лише на збереженні в пам'яті носія окремих елементів чи фрагментів традиції, а й тому, що в пам'яті носія МС (моделі світу – Н. П.) закладені певні основи, певні правила монтажу вихідних елементів» [16]. Тобто, фольклорне надбання є важливою складовою частиною культури народу, а також своєрідним джерелом, яке збагачує художні твори героїкою минулих часів, любов'ю до рідного краю, гуманістичним пафосом та ліризмом.

Фольклор є своєрідним підґрунтям народнопоетичної образності, символічності, ліричності та афористичності їхніх текстів. Ю. Мушкетик також майстерно вводить у тексти повістей та романів цитати фольклорного походження. У першу чергу, це історичні, козацькі та чумацькі пісні, а також рядки із жартівливих пісень, пісень про кохання, про чумацьке життя, про події суспільно-політичного характеру, паремія – все це допомагає якнайвірогідніше передати атмосферу тогочасного історичного періоду. Подвиги історичних осіб – Морозенка («Ой, Морозе, Морозенку, Преславний козаче, / За тобою, Морозенку, / Вся країна плаче» [8, с. 46]), Палія («Годі, коню, в стайні спати, / Пора ляхів налякати! / В луччій чині з кремня збита, / Гасне, іскра з-під копита – / То Палій, то Палій» [8, с. 45]), Нечая («...Ой над сином, над Нечаєм / Чорний ворон кричє... / Ой не дбали вражі ляхи / На козацькую вроду, – Рвали тіло по кавалку, Пускали на воду» [8, с. 45]) – є безсмертними, вони увіковічені в народній пам'яті, а їхня сила духу надихає наступні покоління на рішучі патріотичні дії. Крім того, рядки з історичної пісні «Ой з-за гори високої», головним героєм якої є хоробрий козак Нечай, об'єднують романи «Останній гетьман», «Гетьманський скарб» та повість «Ніч без світання». Цитування Ю. Мушкетиком рядків цієї пісні у ряді творів підтверджує важливість самовідданого подвигу козака у процесі становлення історичної та національної самосвідомості українців.

Крім того, у зв'язку із козацькою тематикою творів Ю. Мушкетика найбільше прямих цитат спостерігаємо з козацьких пісень, в основу яких покладено мотиви проведів козака на Запоріжжя чи в далекий похід («Ой да розвивайся, ой да сухий дубе, – / Завтра мороз буде; / Ой да убирайся, молодий козаче, / Скоро похід буде» [6, с. 27]) або його загибелі («Ой на горі огонь горить, / А в долині козак лежить...» [9, с. 37]), запеклого бою з турком («<...> Ой там козак з турком воювався, / Там козаченько розгулявся...» [13, с. 217]), драматичної зустрічі або сумного розтавання з коханою («Я дівчину люблю. / І Бог про те знає; / Карай, Боже, того, / Хто нас розлучає...» [5, с. 61-62]).

Що стосується перших історичних творів митця – повісті «Семен Палій» та роману «Гайдамаки», – об'єктом зображення яких є соціальна несправедливість та боротьба з нею, то відповідного тематичного спрямування є й міжтекстова взаємодія: нещасне життя дівчини-наймички («Чи я в лузі не калина цвіла? / Чи я в лузі не зелена цвіла?...» [4, с. 224]), життя людей за часів панщини («По цім боці в гетьманщині / Гетьман волю косить, / Іде люд весь на панщину, / Іде та голосить» [11, с. 314]). Перераховані мотиви козацьких та народних пісень

тематично споріднені не тільки з окремими епізодами, але й історичними творами письменника в цілому. У романі «Останній гетьман», в якому зображена тяжка доля українців, вимушених жити при царському дворі, представлено досить широку групу історичних пісень, пов'язаних з подіями Коліївщини та Хмельниччини. Як бачимо, пісня супроводжує всіх персонажів творів автора, вона є одним із домінантних засобів характеротворення, який сприяє багатограннішому та глибшому відтворенню їхнього духовного світу.

Ще одну групу інтертекстуальності на рівні цитати в історичній прозі Ю. Мушкетика становить цитування з творів художньої літератури. У більшості випадків, це поодинокі цитати з текстів вітчизняних письменників, давньоримських поетів, відомих філософів. Так, в історичному доробку Ю. Мушкетика відчутний взаємозв'язок з поетичною спадщиною Т. Шевченка. Наприклад, роман «Прийдімо, вклонімося...» насичений прямими цитатами з творів Кобзаря, які виголошує персонаж Василь Чорний. Рядки з творів поета є болючим, пророчим підтвердженням подій сучасних: «Зненацька спливли на думку Шевченкові рядки: «Та до того й історію нашу нам розкаже...». Колись ці рядки пропливали, неначе незнайомі краєвиди за вікном поїзда. Нині зайнялися пожежею в рідному домі. Як він, Тарас, усе бачив і передбачив, один він розумів усе до кінця. Нашепотіли нам нашу історію, розказали її...» [10, с. 64-66]. Для Ю. Мушкетика Т. Шевченко є духовним наставником, у його поезіях романіст знаходить для себе народну мудрість і невпинно повторює його нетлінні слова, втілюючи їх у сюжети історичних творів.

У повісті «Ніч без світання» спостерігаємо непряме цитування філософських позицій Аристотеля, Платона, Бекона та морально-естетичні засади творчості Горація тощо. Цитати такого плану вводяться письменником без лапок, але з вказівкою на автора тих чи інших слів, та виконують функцію окреслення філософських та літературних зацікавлень персонажів: «Аристотель казав, що світ – це боротьба двох начал, двох первенів» [7, с. 110]; «...Ми – тільки порох і тінь, сказав колись Горацій» [7, с. 120] тощо. Тож, інтертекстуальна асиміляція художніх творів на рівні цитати є менш поширеною у романістиці Ю. Мушкетика, однак ті посилання, які митець майстерно вводить у контекст творів, допомагають глибшому розкриттю художньої дійсності, осмисленню людських взаємовідносин у філософському і психологічному ключах та осягненню доленосних проблем української історії.

Помітно, що духовність, тобто те, що пов'язане з глибинами внутрішнього світу людини та її мораллю, як одна із найфундаментальніших ознак українського менталітету, займає вагоме місце у творчості прозаїка, саме тому його романи та повісті насичені цитатами з Святого Письма. Так, Дорофій Ружа з роману «Яса», пізнавши всі труднощі та випробування життя, неодноразово замислюється: «– Ми всі щиро молимося по Євангелію – і порушуємо його заповіді повсякчас. Полюби ближнього, не прагни жони його, душі його, не прагни багатства, слави, влади, – повторюємо те од ранку до ночі, а чинимо навпаки. Чому?» [13, с. 142]. Так само болюче сприймає недотримання божих заповідей і протагоніст роману

«Гетьманський скарб» Іван Сулима [5, с. 220]. Інші персонажі історичної прози Ю. Мушкетика – Семен Білокобилка та Олег Зайченко, – натрапивши на слова із Біблії: «Блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство Небесне» [9, с. 193]; «У Євангелії сказано – «ми живемо не для себе і помираємо не для себе» [10, с. 69], одночасно замислюються над найзагальнішими проблемами власної екзистенції та людського буття взагалі. До того ж завдяки інтертекстуальним зв'язкам біблійного характеру досягається повнота відтворення романістом історичної епохи, передається специфіка світосприйняття особистостей зображуваного періоду, морально-етична площина суспільства XVII-XVIII століття та духовний портрет того часу.

Висновки і перспективи. Як бачимо, історичну прозу Ю. Мушкетика визначає взаємопроникнення різноманітних текстів та мотивів на рівні імпліцитної та експліцитної цитатності, що надає їй не просто асоціативності, а подвійності смислу та певної закодованості зображуваних подій у тісному взаємозв'язку із традиціями минулого. Інтертекстуальна квінтесенція на рівні цитатності в творах митця є надзвичайно багатогранною, у зв'язку з чим було виокремлено чотири найголовніші джерела міжтекстових зв'язків: фактичний матеріал, на якому побудовані твори письменника; фольклор; художня література; Біблія. Найбільшу групу цитувань, спричинену жанровою специфікою романів та повістей романіста, становлять експліцитно введені ним прямі та опосередковані цитати з різноманітних історично-документальних джерел. Фольклорні елементи (пісні, думи, паремія) увиразнюють мовну характеристику персонажів, відіграють важливу роль у процесі характеротворення та передачі атмосфери зображуваного. Інтертекстуальні відношення на рівні цитати надають історичній прозі Ю. Мушкетика двоплановості оповіді, яка базується на органічному поєднанні конкретної ситуації та глибокого ідейного підтексту.

Перспективною подальших досліджень є аналіз інтертекстуальної спорідненості текстів автора з художніми творами інших письменників на сюжетно-композиційному, тематичному та образотворчому рівнях.

Література

1. Барт Р. От произведения к тексту. Барт Р. Избранные работы : Семиотика. Поэтика. Москва: Прогресс, 1989. С. 413-423.
2. Гречанюк Ю. Проблеми історизму і традиції в літературі XIX-XX ст. Чернівці: Рута, 1997. 123 с.
3. Літературознавчий словник-довідник. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
4. Мушкетик Ю. Гайдамаки. Мушкетик Ю. Твори: у 5 т. Київ: Дніпро, 1987-1988. Т. 1. 1987. С. 110-483.
5. Мушкетик Ю. Гетьманський скарб. Харків: Фоліо, 2007. 415 с.
6. Мушкетик Ю. На брата брат. Харків: Фоліо, 2007. 317 с.
7. Мушкетик Ю. Ніч без світання. Київ. 2011. № 6. С. 81-126.
8. Мушкетик Ю. Останній гетьман. Мушкетик Ю. Останній гетьман. Погоня. Харків: Фоліо, 2011. С. 5-136.
9. Мушкетик Ю. Погоня. Мушкетик Ю. Останній гетьман. Погоня. Харків: Фоліо, 2011. С. 137-373.
10. Мушкетик Ю. Прийдімо, вклонімося... Сучасність. 1996. № 7-8. С. 15-114.
11. Мушкетик Ю. Семен Палій. Мушкетик Ю. Твори: у 2-х т. Київ: Дніпро, 1979. Т. 2. С. 223-519.
12. Мушкетик Ю. Яса: Розд. 1-17. Харків: Фоліо, 2006. 415 с.
13. Мушкетик Ю. Яса: Розд. 18-33. Харків: Фоліо, 2006. 415 с.
14. Неклюдов С. Авантекст в фольклорній традиції. Живая старина. Москва: «Московская правда», 2001. № 4. С. 2-4.
15. Фатеева Н. Контрапункт

интертекстуальности, или интертекст в мире текстов. Москва : Агар, 2000. 280 с. 16.
Цивьян Т. Модель мира и ее роль в создании (аван)текста [Электронный ресурс]. URL :
<http://www.ruthenia.ru/folklore/tcivian2.htm>

УДК 81'374+03

Ольга Петришина, Елеонора Палихата

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

**ПРАКТИЧНО ОРІЄНТОВАНІ КЕЙСИ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ
МАГІСТРАТУРИ В ЗАСВОЄННІ КУРСУ
«РИТОРИКА.ЛІНГВОАНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ»**

У дослідженні зроблено спробу охарактеризувати ефективність використання методу кейсів у формуванні текстотворчої компетентності магістрів-філологів. Запропоновано практико орієнтовану, науково обґрунтовану візію розвитку комунікативної та інших фахових компетентностей на прикладі компонента «Риторика. Лінгвоаналіз художнього тексту» в освітній програмі другого (магістерського) рівня.

Ключові слова: фахова компетентність, магістр-філолог, кейс, практико орієнтований освітній процес.

The study attempts to characterize the effectiveness of case method usage in the formation of textual competence of philology masters. A practice-oriented, scientifically substantiated vision of communicative and other professional competencies development on the example of the component of the educational program "Rhetoric. Linguoanalysis of an artistic text" of the second (master's) level in the preparation of philology masters.

Key words: professional competence, master-philologist, case, practice-oriented educational process.

Постановка проблеми та її зв'язки із важливими науковими чи практичними завданнями. Формування умінь і навичок текстотворення студентів-філологів магістратури педагогічного ЗВО спрямовано на реформування освітньої галузі, підготовку компетентної особистості майбутнього педагога, здатного креативно мислити і практично реалізовувати освітні досягнення в конкретній сфері діяльності. Робота над текстотворенням підвищує рівень мовно-мовленнєвого розвитку студентів, сприяє продукуванню зв'язних цілісних висловлювань різних стилів, типів і жанрів, актуальних для майбутньої практичної фахової її реалізації. Перспективна текстотворча діяльність майбутніх педагогів ґрунтується на знаннях і вміннях здобутих упродовж навчання в закладі загальної середньої освіти (ЗЗСО) і ЗВО рівня бакалавра. Засвоєння різних навчальних курсів сприяє розвитку креативного мислення і споконвічно призначеного для єднання людей дару слова, що культивує знання, уміння, національну історію, духовний талант і силу народу. Але особливу, практично орієнтовану увагу під час навчання студентів магістратури приділено під час вивчення курсу «Риторика. Лінгвоаналіз художнього тексту».